

szersmind a mai közönséget ahhoz is, hogy közvetlenül tanulmányozhassa az irodalmiságon inneni, irodalom alatti irodalmiságot: a leírásból olykor megszülető írás genezisést, az írásmű elemi formáit, a dialógusszerkesztés, a történetalkítás népi kezdeteit.

Pontos, rejtett árnyalatokban is bevilágító röntgenfelvétel ez a dokumentum a „rég, jó, békebeli, patriarkális világ”-ról, s hogy azaz sikerült, abban a szerzővel a sajtó alá rendező Vörös Károly nemcsak mint szerkesztő osztozik: gondolatgazdag és gondolatébresztő bevezető tanulmánya sok tekintetben előmozdítja a továtúnt magyar valóság összefüggéseinek megértését.

Fenyő István

Gál István: Bartóktól Radnótiig. Bp. 1973. Magvető K. (Elvek és utak) 335 l.

„Egy emlékirat töredékei” alcímet adnám Gál István könyvének. A szerző, aki megbízható, gondos filosz, szerkesztőként, kultúrpolitikusként, irodalmi diplomataként szerzett tapasztalatairól, benyomásairól és értesüléseiről tájékoztat. Gál István szeljegyzeteket, adalékokat ír, emlékszilánkokat jegyez fel, tervekről és találkozásokról beszél szerényen, de öntudatosan, saját súlyának megfelelően — hiszen többek közt az *Apollo* szerkesztője volt és a magyar—angol kulturális kapcsolatok egyik szervezője. A *Bartóktól Radnótiig* című kötet túlbecsülhetetlen adatgazdagsága miatt ritka érdekes olvasmány. Az 'aprótények' és az anekdoták új méltóságot kapnak könyvében. Főként a harmincas évek elejétől a felszabadulásig terjedő másfél évtizedről tudunk meg belőle titkokat, de a következő negyedszázad irodalom- és kultúrpolitikájának is nem egy fontos eseményéről értesít.

Gál István nem esztétikai elemzéseket közöl, nem is ajánl figyelmünkbe ismeretlen-elfelejtett írókat, mégis hozzásegít ahhoz, hogy egy kor arculatát jobban megértsük, és hogy művek létrejöttének körülményei világosabbá váljanak. Figyelmeztetési lényegiek: Németh László és Halász Gábor kölcsönhatásának vizsgálata az eddigieknél több figyelmet érdemelne, mint ahogy Szabó Ervin és Babits viszonyát is tüzetesen kellene tanulmányozni. Babits 1919-es magatartását az irodalomtörténet több ízben elmarasztalta. Miután Gál könyvéből kiderült, hogy Buday Dezső Babits nagybátyja volt, a költő magatartása sokkal inkább heroikusnak, mintsem megalkuvónak tűnik, kiváltképpen annak tudatában, hogy visszautasította a belépést a Szabó Dezső elnöksége alatt megalakult Magyar Írók Nemzeti Szövetségébe.

Ami Szabó Dezső és Babits kapcsolatát illeti, Gál István joggal emeli ki mindkettőjük

közös, tanári műveltségét, és helytállóan marasztalja el egyértelműen a *Filozopter az irodalomban* című röpiratot. Itt jegyzem meg, hogy Gál István egyik legutóbbi — kötetbe még nem foglalt — tanulmányában a *Sein und Zeit* és a *Haláljai* 'kapcsolatára', mint egy nemzedék két tagjának 'önéletrajzi' alkotására hívja fel a figyelmet. Ha ezt a dokumentumokkal alátámasztott, megalapozottnak látszó feltevést a későbbi kutatások igazolnák, úgy ez mind a Heidegger-, mind a Babits-kép módosulásához vezetne.

Az esetek többségében egyébként nehéz felmérni Gál István csaknem mindig érdekes értesüléseinek irodalomtörténeti jelentőségét. Fülep Lajosról, Erdei Ferencről, Veres Péterről készülő leendő tanulmányok döntik majd el, hogy Gál István adalékai mennyire járulnak hozzá egy-egy életmű teljesebb megértéséhez. A sajtótörténet viszont feltétlenül sokat meríthet az *Apollóra* vonatkozó adatokból, és történettudományunk is kaphat egy-egy ösztönzést, ha a Kállay-kormány politikáját feldolgozza. Az akkori idők idegen nyelvű magyar folyóiratainak tanulmányozása a *Bartóktól Radnótiig* című kötet tanulmányai nyomán szükségesnek látszik.

Ha Gál István esztétikai tanulmányt, kritikai elemzést nem is foglalt könyvébe, esztétikai értékrendje mégis egyértelműen kiderül. Bartók jegyében indult el Gál pályáján, és a bartóki örökséghez mindmáig hű maradt. Méltán büszke arra, hogy Bartók az *Apollo* munkatársa volt, és jogos elégtelével beszél arról, hogy a folyóirat a közép-európai népek barátságát és együttműködését kívánta elősegíteni. Érdekes, amit Gál Bartók és Babits kapcsolatáról ír, noha — feltehetően a szerző szándékával sem egyezően — a világhírű zeneszerző és a csak helyi nagyság költő kettős portréja rajzolódik ki belőle. Holott mint a kötet többi írásából kiderül, Bartók mellett éppen Babits volt Gál legfontosabb mestere. De a két tanító mellé egy harmadik is kínálkozik — és ez József Attila. Egykori *Apollo*-beli munkatársáról, Bóka Lászlóról is az Gál legfontosabb mondanivalója, hogy „fáradhatatlan apostola” volt a költőnek. Ferenczi László

Taxner-Tóth Ernő: Tamási Áron. Bp. 1973. Gondolat K. 165 l.

Féja Géza és Izsáki József után Taxner-Tóth Ernő immár a harmadik, aki Tamási Áron életművének bemutatására, a pályakép megrajzolására vállalkozik. Ami monográfiájában leginkább újszerű az egyben annak legfőbb erénye is: az életút és az irodalmi munkásság összefüggéseinek feltárásán túlmenően őszinte törekvés a társadalmi-körtörténeti háttér átfogóbb elemzésére.

Társadalmi és kortörténeti háttérrel beszélünk szándékosan, ugyanis a szerző olyan alapokig ás le, olyan forrásokra hívja fel a figyelmet, melyeknek megközelítése és körüljárása pusztán irodalomtörténeti eszközök birtokában kevéssé remélhető. Írásának bevezető részében — ha néhány oldal erejéig is —, de önálló fejezetben foglalkozik a kapitalista fejlődésen kívül rekedt Székelyföld századeleji társadalmi helyzetével. Megállapításai súlyosak. Rámutat arra, hogy a köztudatban élő illuzórikus képzetekkel ellentétben Tamási szülőföldje „a félfudális Magyarországnak is legelmaradottabb vidéke volt”, ahol másképp jelentkeztek az osztályellentétek, mások voltak a társadalmi mozgás törvényszerűségei. Felettből szerencsés, hogy ez a sokszempontúság és általánosabb értelemben vett elemzőkészség a könyv majd minden fejezetét végigkíséri, jöllehet a monográfus módszerére a műfaj hagyományaihoz hiven az anyag kronológiai rendszerezése a jellemző.

Taxner-Tóth Ernő Tamási pályájának fordulópontjait helyesen az író társadalmi-politikai magatartásának lényeges megváltozásaiban véli felfedezni. Ilyen fordulópontot jelent az 1929-es év. Olyan idő volt ez, mely a valóság vállalása szellemében a kor társadalmi kérdéseivel való szembenézést követelte meg az írótól. Taxner-Tóth Ernő a jellemző novellák (*Erdélyi Csillagok*, *Hajnali madár*) és a *Czimeresek* jól sikerült elemzése nyomán irányítja rá a figyelmet Tamási szemléleti változásának motívumaira, új nézeteinek összetevőire.

Az 1936–38-as évek ismét az író politikai aktivizálódását hozzák magukkal. Ez utóbbi elsősorban Tamási publicisztikájában és különböző irodalmi fórumokon (Vásárhelyi Találkozó) elhangzott felszólalásaiban tükröződik meggyőzően. Tamási elképzelése a társadalmi és politikai helyzet rendezésére leginkább a népi írók „harmadikutas” nézeteivel rokon; két lényeges különbséggel. Az egyik az, hogy a változást létrehozó történelmi osztály fogalmába Tamásinál a sorrend kihangsúlyozásával a parasztságon és munkásokon kívül a „történelmi nemesség” is beletartozik. A másik a nemzetiségi kérdés, melynek megoldása az erdélyi haladó erők számára külön teherként jelentkezett. A monográfia szerzője több ízben utal arra, hogy a nemzetiségi probléma „gátló hatását” lehetetlen tekintetbe nem venni Tamási világának zártságaról, művészi eszközeinek korlátairól szólva. A kérdés lényegére egyébként már Féja is rátapintott, amikor megállapította: a korabeli erdélyi helyzet nyílt, elemző vizsgálatára — a magyarországi népi írók példájával ellentétben — nem került sor, pedig ez vehette volna meg egy korszerű irodalmi realizmus alapjait. Önmagukban

véve is, de az előbbiekkal összefüggésben méginkább érdekesekek azok a nézetek, melyeket a szociográfiai tanulmányok műfajába sorolt Tamási-művek kapcsán vet fel a tanulmányíró. Arra világít rá, hogy a *Bajlátott szülőföld* és a *Szülőföldem* című tudósítások épp abban különböznek a műfaj magyarországi reprezentánsaitól, hogy bennük elszakadt a realista igényű társadalomrajz két fontos alkotója: a leleplezés és a bírálat. Véleménye szerint ennek oka — legalábbis részben — a nemzetiségi probléma „megfogalmazhatatlanságában”, ill. az ebből adódó „pszichikai gátlásokban” rejlik.

A Tamási-művek analízise a témakörbe vágó publikációk alapos ismeretéről tanúsodik; a szerző inkább jól összesíti a rendelkezésre álló anyagot, mint gazdagítja. A monográfia irodalomtörténeti szempontból érdeklődésre számot tartó részeit főként azok, melyeket Taxner-Tóth Ernő Tamási szellemi tájékozódása elemzésének szentel. Úgy véljük, új és lényeges adalékkal szolgál a székelyudvarhelyi diákeveket taglalo fejezet. A székelyudvarhelyi emlékek megidézésére a *Bölcső és Bogyó*ban még nem, a *Vadrózsa ágában* már nem keríthetett sort az író, pedig ez a város az első, ifjúkori irodalmi kísérleteinek színhelye.

A hiányosságokat, melyeket Taxner-Tóth Ernő könyvével szemben felróhatunk, részben menti ennek korlátozott terjedelme, de még inkább az a körülmény, melyet egy író életművének értékelésével kapcsolatban a szükséges történelmi távlat — pontosan distancia — hiányaként szokás emlegetni. Tamási levelezése, publicisztikája, közéleti szereplésének dokumentumai, amerikai tartózkodása során megjelent írásai, bizonyos levéltári anyagok még nem állnak maradéktalanul az irodalomtörténész rendelkezésére. Másrészt maga a szerző is felvet jó néhány kérdést — például Tamási novellatémáinak népmesei forrásait felderítő vizsgálatok szükségességét — ugyanakkor tudván, hogy ezen kérdések megválaszolása újabb kutatásokat feltételez. Mindenképp alaposabb elemzést igényelne Tamási felszabadulás utáni munkássága, függetlenül attól, hogy az író zenitkorszaka a világháborút előző évtizedekre esik.

Réti Tamás

Balogh Edgár: Intelmek. Bukarest, 1972. Kriterion. 158 l.

Még nincs egy évtizede, hogy Fábry Zoltán „a magyar jakobinust” köszöntötte — hatvanadik születésnapján — Balogh Edgár személyében. „Nem volt lelkesítő ifjú fantazta vagy naiv utópista — állapította meg Fábry Zoltán —, mindig az adott-